

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АГРАРНОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті розглядаються специфічні особливості формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі економіки країни. Визначено основні можливості підвищення ефективності його використання за рахунок інструментів державного регулювання.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільське господарство, фактори, державна підтримка, ефективність.

Унаслідок виникнення кризових явищ, поглиблення деструктивних процесів у сільському господарстві України відбулося зниження ефективності господарської діяльності, що переконливо свідчить про необхідність розробки стратегічних напрямків докорінної модернізації його галузей на основі застосування системи інноваційних проєктів, раціонального використання земельних, матеріально-технічних та трудових ресурсів [6, с. 65].

Питанням вивчення категорії «ресурсний потенціал», особливостям його використання в аграрній сфері економіки присвячена низка робіт вітчизняних учених: В. Г. Андрійчука [2], А. А. Бугуцького [3], М. В. Зубця [1], Б. Й. Пасхавера [3], Г. М. Підлісецького [6], В. В. Россохи [7], П. Т. Саблука [1], Б. Й. Смагіна [9], В. М. Трегобчука, А. Ю. Юзефовича [4] та ін.

При цьому, незважаючи на численні наукові розробки в цій області, залишається невиршеною значна кількість питань, пов'язаних з формуванням теоретико-методологічних основ використання аграрного ресурсного потенціалу. Серед тих, які потребують першочергового розв'язання, слід виокремити проблему відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств до рівня, який забезпечує їх конкурентоспроможність, а також потреби країни в продовольстві і сировині.

Метою статті є характеристика специфічних особливостей формування та використання аграрного ресурсного потенціалу, визначення основних можливостей підвищення ефективності його використання.

Сучасна економіка запозичила термін «потенціал» (від лат. «potentia» – сила) з фізики, де він означає кількість енергії, яку накопичила система і яку спроможна реалізувати в роботі. Спочатку цей термін вживався для характеристики фізіологічних можливостей та інтелектуальних здібностей людини. З розвитком науково-технічного прогресу потенціал почав пов'язуватися з економічними процесами і обґрунтовано визнається як економічна категорія [4, с. 17].

У сучасних публікаціях досліджуваний термін стоїть мікроекономіки, тоді як потенціал суб'єктів підприємства визнає потенціал регіону, галузі й загалом України, тобто він є багаторівневим об'єктом дослідження [9, с. 8]. Таким чином, за ознакою ві-

докремлення продуктивних сил потенціал можна поділити на потенціал країни, галузі, регіону, підприємства.

Аграрний ресурсний потенціал є видовою складовою потенціалу підприємства та є економічною категорією, яка визначається сукупністю органічно взаємозв'язаних ресурсів сільського господарства, враховуючи перспективу їх використання, в процесі взаємодії яких реалізується їх інтегральна здатність виробляти адекватні їй об'єми продукції і задовольняти потреби населення.

Окрім того, для глибокого, комплексного дослідження категорії «аграрний ресурсний потенціал» та процесу його формування на підприємстві необхідно враховувати особливості сільського господарства як сфери виробництва. Схематично особливості формування та використання аграрного ресурсного потенціалу зображені на рис. 1.

Таким чином, можна класифікувати специфічні фактори, які впливають на формування та використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств, виділивши з них основні групи: природно-біологічні, екологічні, техніко-технологічні, організаційні, економічні та соціальні фактори.

Головна, на наш погляд, особливість формування аграрного ресурсного потенціалу полягає в тому, що, на відміну від промисловості, до процесу сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси – основні й оборотні фонди, жива праця і земля, причому земля є головним засобом виробництва, тоді як в інших галузях вона є лише просторовим базисом. Як зазначає В. Г. Андрійчук: «як основний засіб виробництва земля вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує низку специфічних проблем» [2, с. 28]. Окрім того, специфічними засобами виробництва в сільському господарстві виступають живі організми – рослини та тварини, які розвиваються на основі біологічних законів. Тобто економічний процес виробництва тісно переплітається з природним» [5, с. 23].

При цьому сільське господарство, з одного боку – кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватись без залучення зі сторони (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів, а з іншого – є менш інвестиційно привабливою порівняно з іншими галузями народного господарства. Адже поряд з тривалим періодом виробництва

Рис. 1. Специфічні фактори формування та використання аграрного ресурсного потенціалу підприємств

сільськогосподарської продукції слід враховувати ще й існування підвищеного ризику недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через несприятливі природно-кліматичні умови.

При цьому всі фактори, які впливають на формування та використання ресурсного потенціалу можна розглядати як єдину систему, елементи якої є взаємопов'язаними. Наприклад, сезонність виробництва зумовлює нерівномірне, переривчасте використання як робочої сили (соціальний фактор), техніки (техніко-технологічний аспект), так і надходження доходів протягом року (економічний фактор). Оскільки в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (природно-біологічний аспект), то реалізація ресурсного потенціалу безумовно буде впливати на екологічний стан ґрунту, водних ресурсів та атмосфери.

З огляду на вищеперераховані особливості використання аграрного ресурсного потенціалу, хочемо наголосити на особливо значущій ролі державної підтримки аграрного виробництва в створенні умов для ефективної реалізації наявних можливостей агроформувань. Тобто аграрна сфера є найбільш вразливою, порівняно з іншими сферами виробництва, та незахищеною від впливу зовнішніх умов виробництва [3, с. 11].

Незважаючи на ці обставини, за часи реформування економічних відносин в Україні розмір державних дотацій сільськогосподарським виробникам значно зменшився. Якщо у 1990 році

сільськогосподарські підприємства одержали 5,673 млрд. карб. дотацій, що еквівалентно 45,384 млрд. грн., то після входження в ринкові відносини дотації не надавалися, а після 2002 року вони відновилися й у 2008 році були найбільшими – 4,341 млрд. грн. У 2009 році – знову скоротилися, й нині ведеться політика бездотаційного ведення сільського господарства [1, с. 287].

Такий підхід є неправильним, адже сільськогосподарське виробництво має термін обороту капіталу 12-15 місяців, тоді як торгівля – менше місяця, інші галузі – 2-3 місяці. Ученими Інституту аграрної економіки підраховано, що на скасування дотацій сільське господарство втрачає понад 41 млрд. грн. доходу (таблиця 1).

Аналогічна ситуація спостерігається і на регіональному рівні. За 2006-2010 рр. сукупні розміри державної підтримки сільськогосподарських підприємств Луганської області скоротилися на 44,7%, з них на розвиток рослинництва та тваринництва на 38% та 72,6% відповідно. Так за 2010 рік у Луганській області бюджетні дотації на розвиток рослинництва в сільськогосподарських підприємствах у 14 (77,8%) із 18 районів були зовсім відсутні. Загалом на розвиток рослинництва було виділено лише 557,8 тис. грн. бюджетних коштів. На підтримку розвитку тваринництва за 2010 рік сільськогосподарські підприємства отримали бюджетної фінансової підтримки 2662,6 тис. грн.

Окрім того, як доводить проведене групування серед сільськогосподарських підприємств, цих коштів

Таблиця 1. Дотації та доплати на виробничі цілі у сільськогосподарських підприємствах, млн. грн. [1, с. 288]

Галузь	Рік							
	1990*	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Рослинництво	1160	-	-	-	-	769	1617	1302
Тваринництво	44224	336	887	1183	1236	1898	2724	1180
Усього по сільському господарству	45384	336	887	1183	1236	2667	4341	2482

* - еквівалент у млн. грн.

явно недостатньо для суттєвого впливу на ефективність сільськогосподарського виробництва.

Недосконалість механізмів державної підтримки доводять і результати проведеного анкетування керівників та провідних спеціалістів сільськогосподарських підприємств Білокуракинського району Луганської області. Абсолютна більшість респондентів (87%) погодилась з тим, що сучасний рівень державної підтримки сільського господарства не відповідає сучасним потребам розвитку аграрного потенціалу підприємств.

Необхідність змін в аграрній політиці держави стосується не лише прямого державного фінансування, але й удосконалення на законодавчому рівні міжбюджетних відносин центральних та місцевих органів виконавчої влади, забезпечення захисту вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції від демпінгового імпорту, удосконалення податкової системи, стимулювання розвитку науково-дослідної діяльності, комерціалізації її результатів та інші важливі напрямки державного регулювання аграрної економіки [10, с. 68].

Проте одним з найбільш важливих напрямків дій держави, як погоджуються багато вітчизняних економістів-аграрників [1; 6-8; 10], є вдосконалення цінової політики, відновлення еквівалентності обміну і паритетності ціноутворення в аграрному секторі порівняно з іншими галузями економіки. Як наголошує

П. Т. Саблук: «головна причина зменшення долі аграрної галузі у фінансових потоках – багаторічний міжгалузевий ціновий диспаритет...Втрата середньорічного доходу сільськогосподарських товаровиробників від диспаритету цін складає 83,7 млрд. грн. » [8, с. 4]. Так порівняно з 1990 роком у сільському господарстві зростання цін придбання матеріально-технічних засобів восьмикратно перевищило зростання цін реалізації сільськогосподарської продукції, що і привело до фінансового виснаження галузі.

Ціновий диспаритет на рівні сільськогосподарських підприємств виявляється в тому, що продукція реалізується за цінами, значно меншими за її собівартість, при цьому найбільш суттєві збитки одержують сільгоспвиробники в галузі тваринництва. Так у типовому для сільськогосподарських підприємств Луганської області ТОВ «АБТ» Білокуракинського району за 2010 рік з чотирьох товарних культур виробництво лише двох (озима пшениця та соняшник) було прибутковим. Найбільші збитки в розрахунку на 1 ц реалізованої продукції було одержано в галузі свинарства. При цьому реалізаційна ціна свинини складала 1131,75 грн./ц при її собівартості в 2,6 рази вище (2961,84 грн./ц).

Подібна ситуація в сільськогосподарському виробництві веде до скорочення або ліквідування

збиткових галузей виробництва (у першу чергу - тваринництва), обрання вузької спеціалізації на більш рентабельних галузях, порушення тим самим науково обґрунтованих вимог сівозмін. Оскільки найбільший прибуток у розрахунку на 1 ц продукції ТОВ «АБТ» отримує від реалізації соняшнику, станом на 2010 рік ця культура займає 44,4% у структурі ріллі. При цьому питома вага соняшнику в посівах, за розробками науковців і практиків, повинна бути не більше 15%.

Вищеперераховані недоліки наявних механізмів ринкових відносин безумовно впливають на депресивний стан аграрної галузі економіки. У результаті, як свідчить проведений аналіз даних 2006-2010 рр., ефективність використання ресурсного потенціалу (ресурсовіддача) в сільськогосподарських підприємствах України знизилась на 11,6%, по Луганській області відповідно – на 16,1%. Лише в 4 районах області показник ефективності використання ресурсного потенціалу, розрахований за індексним методом перевищував середньообласне значення, яке значно поступалося аналогічному показнику по Україні.

Підвищення рівня продовольчої безпеки країни, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та рентабельного сільськогосподарського виробництва можливі лише за умови наявності та ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу. Україна має величезні можливості для розвитку вітчизняного аграрного сектора: вигідне територіальне розташування, сприятливі природно-кліматичні умови, високопродуктивні ґрунти, потужний науково-технічний потенціал. Проте, оцінюючи економічну ситуацію, що склалася, можна констатувати, що наявний ресурсний потенціал не використовується повною мірою, а навпаки, демонструє тенденцію до зниження показників ресурсовіддачі.

Беручи до уваги той факт, що аграрна сфера є найбільш вразливою, порівняно з іншими, а механізм функціонування аграрного потенціалу знаходиться під впливом комплексу об'єктивних факторів (природно-кліматичні, техніко-технологічні, організаційні, економічні, соціальні та екологічні), вирішальна роль у підвищенні ефективності використання наявних ресурсів відводиться інструментам державного регулювання. Особливої уваги та державної підтримки розвитку аграрного виробництва потребують регіони «ризикованого землеробства», які характеризуються підвищеним ризиком недоотримання сільськогосподарської продукції внаслідок дії природно-кліматичних факторів. Першочергового розв'язання на державному рівні потребують питання:

- державного фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектора;
- фінансово-організаційної підтримки аграрних підприємств, що знаходяться в несприятливих

- природно-кліматичних умовах;
- вдосконалення митного регулювання і квотування, захисту вітчизняних сільгоспвиробників від демпінгового імпорту;
- забезпечення пільгових умов фінансово-кредитного обслуговування для виробників сільськогосподарської продукції;
- - всебічного розвитку і постійного вдосконалення інфраструктури аграрного ринку;
- проведення справедливої цінової політики, відновлення цінового паритету в аграрній сфері порівняно з іншими галузями економіки.

Підтримуючи позицію багатьох економістів-аграрників, ми хотіли б зазначити: якщо в масштабах держави не будуть реалізовані ці напрямки реформ аграрного сектору, то навіть в Україні, в минулому «житниці Європи», конкурентоздатний аграрний сектор економіки не буде існувати.

Список літератури

1. *Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.*
2. *Андрійчук, В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве: [монография] / В. Г. Андрійчук. – М.: Экономика, 1983. – 207 с. (наукове видання).*
3. *Бузуцький, А. А. Эффективность использования сельскохозяйственного производства: [монография]. / А. Бузуцький, Е. И. Якуба - М.: «Колос», 1984. – 286с. (наукове видання).*
4. *Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК / [В. М. Трегобчук, А. Ю. Юзефович, Д. Ф. Крисанов та ін.]; за ред. В. М. Трегобчука. – К., 2003. – 34 с.*
5. *Минаков, И. А. Экономика сельского хозяйства: [учеб. пособие] / И. А. Минаков, Л. А. Сабетова, Н. И. Куликов; под ред. И. А. Минакова. – М.: Колос, 2004. – 328 с.*
6. *Підлісецький, Г. М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору / Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 65-68.*
7. *Россоха, В. В. Методологічні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємства аграрної сфери АПК / В. В. Россоха // Економіка АПК. – 2005. – №8. – С. 36-42.*
8. *Саблук, П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка України. – 2009. – №12. – С. 3-13.*
9. *Смагин, Б. И. Определение производственного потенциала в аграрном производстве / Б. И. Смагин // Аграрная наука – 2003. – № 1 - С. 4-10.*
10. *Ткаченко, В. Г. Восстановит ли Украина статус житницы Европы: [монография] / В. Г. Ткаченко. – К.: «Аристей», 2010. – 196 с. (наукове видання).*

РЕЗЮМЕ

Высоцкая Алена

Особенности использования аграрного ресурсного потенциала и резервы увеличения его эффективности

В статье рассмотрены специфические особенности формирования и использования ресурсного потенциала в аграрном секторе экономики страны. Определены основные возможности повышения эффективности его использования за счет инструментов государственной регуляции.

RESUME

Vysots'ka Alyona

Features of use of the agricultural resource potential and reserves to increase its effectiveness

The article deals with the specific features of formation and use of the resource potential in the agricultural sector of the economy.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2012 р.